

"אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך" יסוד גדול בעבודת ה' לעשות השתדלות להקדים "סור מרע" לפני "עשה טוב"

בפרשתנו פרשת שמות אנו למדים, על הגילוי הגדול שנתגלה הקב"ה לראשונה למשה רבינו במראה הסנה (שמות ג-א):

"ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין, וינהג את הצאן אחר המדבר ויבוא אל הר האלקים חורבה. וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה, וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה. וירא ה' כי סר לראות, ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה ויאמר משה ויאמר הנני, ויאמר אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. ויאמר אנכי אלקי אביך אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים."

וכתב הרמב"ן לבאר הטעם שהזהיר הקב"ה את משה: "אל תקרב הלום - לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה, כי בהר סיני (שמות כ-כא) ניגש אל הערפל אשר שם האלקים, וכן ענין הסתרת פנים, שעדיין לא עלה למה שנאמר בו (במדבר יב-ח) ותמונת ה' יביט".

ויש להוסיף תבלין בביאור דבריו הקדושים, על פי מה שמגלים לנו חכמינו ז"ל במדרש (שמו"ד ב-ד) כי מראה הסנה היה בהר סיני: "ויבוא אל הר האלקים חורבה. ה' שמות יש לו, הר אלקים, הר בשן, הר גבנונים, הר חורב, הר סיני - הר האלקים, ששם קבלו ישראל אלהותו של הקב"ה... הר סיני, שממנו ירדה שנאה לעובדי כוכבים".

לפי זה ירווח לנו להבין דברי הרמב"ן, שעשה השוואה בין המעמד הנשגב של קבלת התורה בהר סיני, אשר שם קיבל משה רבינו רשות לעלות אל ההר ולהתקרב אל הקב"ה, וכאן הזהירו הקב"ה: "אל תקרב הלום", כי עדיין לא היה ראוי לכך, זאת ועוד, ששם לא הסתיר משה את פניו, וכאן היה צריך להסתיר את פניו. ויש לומר ששני הדברים קשורים זה בזה, כי אחרי שאמר הקב"ה

למשה: "אל תקרב הלום", כי אינו ראוי לכך, הבין דבר מתוך דבר שאינו ראוי להביט בפני הקב"ה: "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים".

"אדמת קודש הוא" לפי הרמב"ן ולפי התרגום יונתן

אך לפי האמור שהקב"ה נתגלה למשה מתוך הסנה בהר סיני, ראוי להתבונן במה שממשיך הרמב"ן לבאר מה שצוה הקב"ה למשה להשיל את נעליו מעל רגליו בנימוק: "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא", כי כל ההר נתקדש על ידי שירדה עליו השכינה מתוך הסנה שבראש ההר, והנה הדברים בלשון קדשו:

"כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. אף על פי שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה, כי נתקדש כל ההר בדת השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה, ומשה בהר היה כי שם עלה, שנאמר ויבוא אל הר האלקים חורבה, והסנה היה בראש ההר, והנה כולו קדוש ואסור בנעילת הסנדל, וכך אמרו (שמו"ד ב-יג) בכל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל, וכן ביהושע (יהושע ה-טו), וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים".

אולם בתרגום יונתן מפרש: "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא - ארום אתרא דאנת קאים עלוי אתר קדיש הוא, ועלוי אנת עתיד לקבלא אורייתא למלפא יתה לבני ישראל". פירושו: "כי המקום אשר אתה עומד עליו מקום קדוש הוא, ועלוי אתה עתיד לקבל את התורה ללמדה לבני ישראל".

וכן פירש רבינו בחיי: "ועוד ירמוז לו, כי במקום הזה תינתן התורה כתובה אש שחורה על גבי לבנה, ומטעם זה הזכיר הקב"ה למשה לשון 'של' יתר משאר לשונות". פירוש, מה שהשתמש הקב"ה במילת "של" באומרו: "של נעליך מעל רגליך", הוא על פי המבואר בירושלמי (שקלים כה):

"התורה שנתן לו הקב"ה למשה, ניתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה". וזהו שרמזו הקב"ה: "של נעליך" - ש"ל נוטריקון ש'חורה ל'בנה, לרמז שעתידיים ישראל במקום הזה לקבל את התורה שניתנה באש שחורה על גבי אש לבנה.

מדוע סירב הרמב"ן לפרש כפירוש התרגום יונתן

ונראה לבאר הטעם שלא רצה הרמב"ן לפרש כמו שפירשו התרגום יונתן והרבינו בחיי, כי מה שאמר הקב"ה למשה שהמקום שהוא עומד עליו: "אדמת קודש הוא", הכוונה בזה משום שעתידיים ישראל לקבל שם את התורה, כי מאחר שעדיין לא קיבלו את התורה איך נתקדש ההר רק בזכות העתיד.

ויש להביא ראיה ברורה לכך ממה ששנינו בגמרא (תענית כא): "תנינא רבי יוסי אומר, לא מקומו של אדם מכבדו, אלא אדם מכבד את מקומו, שכן מצינו בהר סיני, שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה (שמות לד-ג), גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא, נסתלקה שכינה ממנו אמרה תורה (שם יט-יג), במשוך היובל המה יעלו בהר".

הרי לנו דברים ברורים כי אפילו אחרי שנתן הקב"ה את התורה לישראל בהר סיני, עם כל זאת באותה שעה שהסתלקה משם השכינה נסתלקה הקדושה מן ההר, אם כן על אחת כמה וכמה לפני שנתן הקב"ה את התורה על הר סיני, אי אפשר לומר שנתקדש ההר רק בזכות שעתידיים לקבל שם את התורה. לכן פירש הרמב"ן שההר נתקדש בזכות השכינה שירדה עליו באותה שעה.

אך לפי זה צריך ליישב מה שבחרו התרגום יונתן והרבינו בחיי לפרש: "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא", שעתידיים ישראל לקבל שם את התורה, משמע שנתקדש ההר בזכות העתיד וזה אי אפשר כמו שנתבאר.

**אור החיים: הקב"ה הקדים למשה מצות לא תעשה:
"אל תקרב הלום", ואחר כך מצות עשה: "של נעליך"**

**הקב"ה ביקש ללמדנו, שהוא מקפיד יותר
על עבירת לא תעשה המחבלת בנפש מביטול מצות עשה**

**תקוני זוהר: י"ה עם שמ"י בגימטריא שס"ה לא תעשה,
ו"ה עם זכר"י בגימטריא רמ"ח מצוות עשה**

**הקב"ה הקדים בשמו י"ה לפני ו"ה, ללמדנו
שהוא מקפיד יותר על עבירת לא תעשה מביטול מצות עשה**

לפי דברי ה"אור החיים" יש לומר, כי מה שאמר לו הקב"ה: "זה שמי לעולם וזה זכרי לדור ודור", מתקשר להפליא עם מה שהקדים הקב"ה למשה להזהירו על מצות לא תעשה: "אל תקרב הלום", לפני מצות עשה: "של נעליך מעל רגליך", כדי להראות בכך שהוא מקפיד יותר שלא לעבור על מצות לא תעשה מלקיים מצות עשה, לכן הראה לו הקב"ה כי ענין זה רמוז בשמו הקדוש, שהרי ב' אותיות י"ה שהן שורש לשס"ה לא תעשה, קודמות לב' אותיות ו"ה שהן שורש לרמ"ח מצוות עשה.

מעתה יאירו עינינו להבין מה שבחר התרגום יונתן לפרש מה שאמר הקב"ה: "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא", שבמקום הזה עתיד אתה לקבל את התורה ללמדה לבני ישראל, כי לפי זה מתפרשים הפסוקים כמין חומר: "וירא ה' כי סר לראות, ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני, ויאמר אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך", הכוונה בזה כמו שביאר ה"אור החיים", שבכך הראה לו הקב"ה שהוא מקפיד יותר על קיום מצות לא תעשה: "אל תקרב הלום", מקיום מצות עשה: "של נעליך מעל רגליך".

והוסיף הקב"ה לבאר הטעם שהוא מגלה לו יסוד זה, "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא", שהרי במקום הזה אתה עתיד לקבל את התורה וללמדה את בני ישראל, והרי תכלית קבלת התורה היא לקיים רמ"ח מצוות עשה ולהיזהר משס"ה לא תעשה, לכן כהכנה לקראת קבלת התורה הנני מקדים להודיע לך, שאני מקפיד יותר שלא יעבור אדם על לא תעשה משיקיים מצות עשה.

הסדר הנכון בעבודת ה': "סור מרע ועשה טוב"

רחש לבי דבר טוב לבאר הטעם שבחר הקב"ה במראה הסנה לגלות למשה רבינו,

נעלו, הגם שאינו דרך כבוד למקום, לא עבר אלא אעשה ממה שאמר לו ה' בלשון עשה.

ותמיד יקדים ה' השמירה לעשיה, דכתיב (דברים ד-ו) ושמתם ועשיתם, (שם כח-ג) לשמור ולעשות, (בראשית כו-ה) משמרתי ומצוותי, לזה גם כן הקדים החומר, אל תקרב [הלום] לא תעשה, ואחר כך עשה של [נעליך] וגו', שינהוג כבוד במקום המקודש".

הוכחה מהשם הוי"ה להקדים לא תעשה למצות עשה

ועתה בא וראה כי על פי דברי ה"אור החיים" הקדוש, יתבאר היטב מה שאמר הקב"ה למשה באותו מעמד שהתגלה אליו במראה הסנה (שמות ג-ט): "ויאמר עוד אלקים אל משה, כה תאמר אל בני ישראל ה' אלקי אבותיכם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב שלחני אליכם, זה שמי לעולם וזה זכרי לדוד ודור".

דרשו על כך בתיקוני זוהר (הקדמה ד:): "זה שמי לעולם, שמי עם י"ה שס"ה, זכרי עם ו"ה רמ"ח". פירוש תיבת שמ"י עם ב' אותיות י"ה עולה בגימטריא שס"ה לא תעשה, ותיבת זכר"י עם ב' אותיות ו"ה עולה בגימטריא רמ"ח מצוות עשה. נמצינו למדים מזה, כי שס"ה מצוות לא תעשה תלויות באותיות י"ה, ואילו רמ"ח מצוות עשה תלויות באותיות ו"ה.

יומתק להבין בזה מה שכתב ב"מאור עינים" (פרשת בראשית ד"ה ולך ארו"ל), כי עביר"ה היא אותיות עבר י"ה, ואילו בתיבת מצו"ה יש אותיות ו"ה בהתגלות [כי ב' אותיות מ"צ בחילוף א"ת ב"ש הן י"ה]. ולפי האמור הביאור בזה, כי כאשר אדם עובר ח"ו על אחת ממצוות לא תעשה, הרי הוא פוגם באותיות י"ה שבהן תלויות כל שס"ה לא תעשה, לכן עביר"ה היא אותיות עבר י"ה, וכאשר הוא מקיים מצות עשה הרי הוא מייחד אותיות ו"ה, שבהן תלויות כל רמ"ח מצוות עשה.

ונראה ליישב כי כאשר נדייק היטב בלשון התרגום יונתן הנ"ל, נראה שלא פירש שההר נתקדש בזכות שעתידים לקבל את התורה, אלא בתחילה פירש סתם: "ארום אתרא דאנת קאים עלוי אתר קדיש הוא", כי המקום שאתה עומד עליו מקום קדוש הוא, ועל כך הוסיף עוד: "ועלוי אתר עתיד לקבלא אורייתא למלפא יתה לבני ישראל", ועליו אתה עתיד לקבל את התורה ללמדה לבני ישראל.

מעתה יש לומר כי גם התרגום יונתן והרבינו בחיי הבינו כמו שפירש הרמב"ן, שההר נתקדש רק בזכות שירדה עליו השכינה מתוך הסנה, אלא שהוסיפו לנמק כי מה שבחר הקב"ה להוריד את שכינתו ולהתגלות למשה דוקא במקום הזה, הוא משום שעתידים ישראל לקבל שם את התורה, וזהו שרמזו הקב"ה למשה: "כי המקום שאתה עומד עליו אדמת קודש הוא" – בזכות ההווה שירדה עליו השכינה, משום שעתידים ישראל לקבל שם את התורה.

חידוש נפלא של ה"אור החיים" הקדוש

חשבתי דרכי לבאר דברי התרגום יונתן והרבינו בחיי, על שם מה רמזו הקב"ה למשה שהוא עתיד לקבל את התורה במקום הזה, על פי מה שכתב ה"אור החיים" הקדוש חידוש נפלא, לבאר מה שהקדים הקב"ה להזהיר את משה בשב ואל תעשה: "אל תקרב הלום", ורק אחר כך צוהו בקום ועשה: "של נעליך מעל רגליך", והנה הדברים בלשון קדשו:

"אל תקרב וגו' של וגו', הנה ב' דברים יצו אותנו ה', אחד שלא יקרב, ואחד שישלוף נעל רגלו, שלא יעמוד בו אפילו במקום שהוא עומד בו, כאומר המקום אשר אתה עומד עליו כבר אדמת קודש הוא, וצריך לדעת למה לא הקדים לומר לו הסרת מכשול שכבר הוא נתון בו, שהוא עומד במנעלו על אדמת קודש, ואחר כך יצו עליו לכל יקרב הלום.

דע כי בכל התורה כולה גילה ה' דעתו ורצונו, כי עיקר הקפדתו ומוסרו הוא על מצוות לא תעשה כי זה יחבול בנפש, והוא טעם אומר (קהלת יב-ז) והרוח תשוב וגו' אשר נתנה, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת קנב:) תנה לו כמו שנתנה לך, אבל מצות עשה הם השגת הטוב כשיהיו ובהעדרם אין עונש, זולת על פריטים ידועים כגון פסח ומילה.

והנה כאן צוה לו ה' מצות לא תעשה ומצות עשה, לא תעשה היא אל תקרב הלום, ואמרו ז"ל (עירובין צו.) כל מקום שנאמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ומצות עשה היא של נעליך, ואם משה יקרב הלום הרי עבר על לא תעשה, ואם לא יסיר

והכניס אותם מיד בשערי הקדושה שיעסקו תחילה בעבודת ה' בבחינת "עשה טוב".

בדרך זו הוא מוסיף לפרש מה שיסד המגיד בהגדה של פסח לפני הסדר: "קדש ורחץ", כי "קדש" רומז שיקדש עצמו במצוות ומעשים טובים, ואילו "ורחץ" רומז שירחץ האדם מהלכלוך של עוונותיו, וקשה מדוע הקדים המגיד "קדש" שהוא בבחינת "עשה טוב", לפני "ורחץ" שהוא בבחינת "סור מרע".

אך לפי האמור הביאור בזה, על פי מה ששינו במשנה (פסחים קטז): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". לכן כמו שביציאת מצרים הקדים הקב"ה "עשה טוב" לפני "סור מרע", כן בכל שנה מסוגל כל איש ישראל להקדים "קדש" לקדש עצמו, עוד טרם קיים "ורחץ" לרחוץ עצמו מעוונותיו. וזהו גם כן הפירוש בדברי הפייטן האלקי לפרשת החודש: "ראשון הוא לכם לפסוח עליכם להתקדש בתוככם קדוש". כי הקב"ה פוסח ומדלג על סור מרע, "להתקדש בתוככם קדוש" עכדה"ק.

מעשה הנה מה טוב ומה נעים להבין, מה שבחר הקב"ה במראה הסנה להקדים למשה רבינו להזהירו על מצות לא תעשה: "אל תקרב הלום", לפני שצוהו על מצות עשה: "של נעליך מעל רגליך", כי היות שבמצרים פסח הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו על הפתח, להקדים לכבוד ישראל שיוכלו לעבוד את ה' בבחינת "עשה טוב", עוד טרם שהצליחו לתקן כל מה שפגמו בבחינת "סור מרע".

לכן הודיע לו הקב"ה כי הנהגה זו במצרים היא רק בבחינת הוראת עשה, אבל לאמיתו של דבר, מקפיד הקב"ה שיקדים האדם להיזהר ממצות לא תעשה שהיא בבחינת "סור מרע", ורק אחר כך יקיים מצות עשה שהיא בבחינת "עשה טוב", כמו שמוכח מהשם הוי"ה שהקדים הקב"ה אותיות י"ה שורש המצוות לא תעשה לאותיות ו"ה שורש המצוות עשה.

יומתק לפרש בזה מה שאמר דוד המלך נעים זמירות ישראל (תהלים כה-יא): "למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא". כי הלך בזה לשיטתו שהוא עצמו אמר: "סור מרע ועשה טוב". וברוב ענוותנותו החזיק עצמו לחוטא, והיה ירא לקיים מצוות ה' טרם שסלח לו הקב"ה על עוונותיו, לכן התפלל: "למען שמך הוי"ה", שממנו מוכח שצריך להקדים סור מרע לעשה טוב, ו"סלחת לעוני כי רב הוא", כי אם לא תסלח לי לא אוכל לעסוק בתורה ומצוות.

ראיה ברורה מגמרא מפורשת, שלא תעשה חמור ממצות עשה, אלא שגזירת הכתוב עשה דוחה לא תעשה

ישוב הסתירה מהרמב"ן, שביאר הטעם שעשה דוחה לא תעשה, כי עבודה מאהבה גדולה מעבודה מיראה

משך חכמה ושואל ומשיב: המקיים מצות עשה בקום ועשה, גדול יותר מהמקיים לא תעשה בשב ואל תעשה

המבטל מצות לא תעשה על ידי עבירה בקום ועשה, חמור יותר מביטול מצות עשה בשב ואל תעשה

במצרים הקדים הקב"ה "עשה טוב" לפני "סור מרע"

והנה ב"ייטב פנים" (פרשת החודש אות ב) האריך לבאר, כי בשעת יציאת מצרים הקדים הקב"ה "עשה טוב" לפני "סור מרע", שהרי הקב"ה נתן לישראל מיד מצות פסח ומצות מילה, ובליל פסח נתעלו ישראל עד רום המעלות וזכו למורא גדול זו גילוי שכינה, ורק אחר כך במ"ט ימי הספירה התחילו לעסוק בסור מרע לנקות עצמם מכל סיג ופגם כהכנה לקראת קבלת התורה.

וצריך להבין הלא לפי מה שנתבאר צריך להקדים "סור מרע" לפני "עשה טוב", מדוע אם כן לא הקדים הקב"ה לצוות עליהם לשוב על כל מה שפגמו במצרים, ורק אחר כך לתת להם מצות פסח ומצות מילה. אך הביאור על כך הוא לפי מה שכתוב (שמות יב-טז): "ולא יכלו להתמהמה". ומבואר בסידור האריז"ל (הגדה של פסח) כי במצרים שקעו ישראל במ"ט שערי תומאה, ואם היו מתמהמהים במצרים היו שוקעים בני שערי תומאה ולא היו יכולים לצאת משם לעולם.

הנה כי כן מטעם זה לא המתין הקב"ה שיתקנו ישראל קודם הכל ב"סור מרע", טרם שיעבדו את ה' בבחינת "עשה טוב", כי אם היו מתמהמהים לתקן קודם כל מה שפגמו, היו שוקעים בשער הני ולא היו יכולים לצאת משם לעולם. לכן הקדים הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו להכניס את ישראל בשערי הקדושה, והעלה אותם מיד בליל פסח מבירא עמיקתא לאיגרא רמה עד למ"ט שערי קדושה, ורק אחר כך בימי הספירה התחילו לתקן כל עוונותיהם בסור מרע.

על פי האמור מפרש ה"ייטב פנים" כמין חומר רמז הכתוב (שמות יב-כג): "ופסח ה' על הפתח". כי "סור מרע" הוא בבחינת "פתח" שעל ידו נכנס איש ישראל בתוך הקדושה לעבוד אחר כך את ה' בבחינת "עשה טוב", אבל ביציאת מצרים פסח הקב"ה ודילג על ה"פתח" שהוא "סור מרע",

שהוא מקפיד יותר על שמירת לא תעשה מקיום מצות עשה, דהנה מקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים לד-טו): "סור מרע ועשה טוב". מבואר מזה כי מקודם צריך להיות "סור מרע" להתרחץ מכל העונות, ורק אחר כך אפשר לקיים "ועשה טוב" לקיים מצוות ומעשים טובים, כי כל זמן שלא עשה אדם תשובה על עוונותיו, הרי הוא בכלל מה שכתוב (ויקרא כא-יז): "אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלקיו".

בא וראה מה שהביא ב"סידורו של שבת" (שורש א ענף ג עלה ה) בשם מופת הדור הרה"ק רבי ישעיה מדינאוויץ זצ"ל לפרש מאמרם (קידושין ג.ג): "כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהן". וביאר הכוונה בדרך רמז, כי "גיטין" רומז על סור מרע שמגרש את הרע ונותן גט כריתות ליצר הרע, ואילו "קידושין" רומז על עשה טוב שמקדש את עצמו.

והנה צריך להקדים "גיטין" - לגרש את הרע, לפני שעוסקים בעניני "קידושין" לקדש עצמו במצוות ומעשים טובים, אבל "כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין", שאינו יודע להקדים סור מרע לפני עשה טוב, "לא יהא לו עסק עמהן", יותר טוב שלא יעסוק בתורה ככתוב (תהלים נ-טו): "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך".

בענין זה מצינו ב"זרע קודש" להרה"ק מראפשיץ זי"ע (פרשת כי תצא ופרשת כי תבא), שהביא בשם אביו הרה"ק רבי מענדל מלינסק זי"ע, לפרש הפסוק (תהלים קכז-ב): "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת". כי בלשון הגמרא מכונה "עשה טוב" בלשון "קום ועשה", ואילו "סור מרע" מכונה בלשון "שב ואל תעשה". וזהו פירוש הכתוב: "שוא לכם משכימי קום", שוא לכם אותם המקדימים בחינת "קום ועשה" בקיום המצוות, מאחרי שבת, ומאחרים את הסור מרע בחינת "שב ואל תעשה".

ישׁוב הסתירה מדברי הרמב"ן בענין עשה דוחה לא תעשה

בענין דברי ה"אור החיים" הקדוש שהבאנו, שהקדים הקב"ה לא תעשה: "אל תקרב הלום", לפני מצות עשה: "של נעליך מעל רגליך", ללמדנו שהוא מקפיד יותר על ביטול לא תעשה המחבל בנפש היהודי, מביטול מצות עשה שמונע את הקדושה מנפשו, דבר בעתו מה טוב ליישב מה שמצינו לכאורה סתירה עצומה ליסוד זה, בדברי הרמב"ן פרשת יתרו (שמות כ-ד"ה זכור את יום השבת), שמבאר הטעם על מה שקיימא לן (יבמות ז): "עשה דוחה לא תעשה", כי קיום מצות עשה שהוא מצד אהבת ה', דוחה לא תעשה שהוא מצד יראת ה', והנה לשון קדשו:

"כי מדת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומדת שמור במצות לא תעשה, והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו, הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה".

הרי מבואר בדברי הרמב"ן, כי קיום מצות עשה שהיא מאהבת ה', גדולה משמירת מצות לא תעשה שלא לעשות דבר הרע בעיני ה' שהיא מיראת ה', וזה סותר לחידוש של ה"אור החיים" שהקב"ה מקפיד יותר שלא יעבור אדם על לא תעשה משיקיים מצות עשה.

ראיה ברורה מן הגמרא שלא תעשה חמור ממצות עשה

ונראה לברר מקחו של צדיק ליישב דברי ה"אור החיים" הקדוש, על פי מה שמצינו בגמרא (יבמות ז): ראיה ברורה לחידוש שלו שמצות לא תעשה חמורה ממצות עשה, שדנו שם אם עשה דוחה גם לא תעשה שיש בו כרת, ועל כך אמרו: "אטו עשה דוחה את לא תעשה, לאו לא תעשה חמור מיניה, וקאתי עשה ודחי ליה, מה לי חומרא זוטא ומה לי חומרא רבה".

פירוש, הלא גם מה שמצות עשה דוחה סתם לא תעשה הוא חידוש גדול, שהרי לא תעשה חמור ממצות עשה, כמו שמפרש רש"י שיש עונש מלקות רק על ביטול לא תעשה ולא על ביטול מצות עשה, ועם כל זאת עשה דוחה לא תעשה, אם כן הוא הדין לא תעשה שיש בו כרת גם כן נדחה ממצות עשה. הרי לנו דברים ברורים כדברי ה"אור החיים" שהלא תעשה חמור ממצות עשה.

אך לפי זה יש לתמוה על הרמב"ן הנ"ל, שמבאר הטעם שעשה דוחה לא תעשה: "מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאבה גדולה מהיראה", שהרי בגמרא הנ"ל מפורש שלא תעשה חמור ממצות עשה. וכבר הרגיש בכך הגאון הגדול רבי עקיבא איגר בכמה מילים ב"גליון הש"ס" על הגמרא (יבמות שם): "לאו לא תעשה חמור מיניה, עיין רמב"ן פרשת יתרו בפסוק זכור את יום השבת". וכוונתו להקשות עליו מגמרא זו.

ישׁוב נפלא של ה"משך חכמה" וה"שואל ומשיב"

אולם מצינו ישוב נפלא על כך ב"משך חכמה" פרשת וזאת הברכה (דברים לד-יב ד"ה ולכל המורא), וכן תירץ בשו"ת "שואל ומשיב" (מהדורא קמא ח"ב תשובה קעד), ותוכן דבריהם העמוקים הוא, כי כאשר נתבונן בדברי הרמב"ן נראה שלא כתב, כי ביטול מצות עשה חמור מביטול מצות לא תעשה, אלא כתב שמצות עשה גדולה ממצות לא תעשה: "ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאבה גדולה מהיראה".

והביאור בזה שיותר חשוב לקיים מצות עשה שהיא בקום ועשה, למול את בנו, להניח תפילין, ללבוש ציצית וכדומה, מלקיים מצות לא תעשה שהיא רק בשב ואל תעשה, שלא ללבוש שעטנז, שלא לאכול נבלות, שלא לעשות מלאכה בשבת, כי העושה פעולה לקיים מצות בוראו הרי זו מאהבת ה', לעומת הנמנע מלעשות מעשה רע שהוא מצד יראת ה'.

אולם כל זה הוא רק כאשר אנו דנים בנוגע לקיום המצוה, אבל כאשר אנו דנים בנוגע לביטול המצוה, מה חמור יותר לבטל מצות עשה או לבטל מצות לא תעשה, בזה אנו אומרים להיפך, שהרבה יותר חמור לעבור על מצות לא תעשה בקום ועשה, ללבוש שעטנז, לאכול נבלות ולעשות מלאכה בשבת, מלבטל מצות עשה בשב ואל תעשה שאינו עושה פעולה למרוד בה' במעשה, ומטעם זה העובר על לא תעשה בקום ועשה עונשו מלקות, והמבטל מצות עשה בשב ואל תעשה אינו לוקה. אלו תוכן דבריהם.

מעתה יאירו עינינו להבין דברי ה"אור החיים" הקדוש, שביקש הקב"ה להורות למשה, שהוא מקפיד יותר שלא יעבור אדם על לא תעשה המחבל בנפשו, מביטול מצות עשה שהוא רק מונע את הקדושה מנפש האדם, שהרי מקרא מלא דיבר הכתוב כאן במראה הסנה: "וירא ה' כי סר לראות", כלומר שראה הקב"ה כי משה עומד לסור ממקומו, כדי לעשות מעשה לגשת אל האלקים.

לכן הקדים הקב"ה למנוע ממנו שלא יעשה מעשה ואמר לו: "אל תקרב הלום", ורק אחר כך אמר לו את מצות עשה: "של נעליך מעל רגליך". אבל כאשר הדבר נוגע לקיום המצוות, צדקו דברי הרמב"ן שגדולה מצות עשה שהיא בקום ועשה, מקיום מצות לא תעשה שהיא רק בשב ואל תעשה, ובכך עולים דברי הרמב"ן ודברי ה"אור החיים" בקנה אחד כפתור ופרח.

לרפואה השלימה של האשה החשובה מרת לאה בת וירג'ני שתחי' - נדבת משפחת מהדב הי"ו -

לקבלת המאמרים באימייל: mamarim@shvileipinchas.com